

RECENZJE I INFORMACJE

Jerzy Flaga [Recenzja]: Leszek Wojciechowski, *Drzewo Przenajszlachetniejsze. Problematyka Drzewa Krzyża w chrześcijaństwie zachodnim (IV – połowa XVIII wieku). Od legend do kontrowersji wyznaniowych i piśmiennictwa specjalistycznego* (Lublin 2003, Wydawnictwo KUL, ss. 599 + 52 ss. ill., ISBN 83-7363-028-7).

Drzewo Krzyża świętego było tą relikwią w chrześcijaństwie, która od początku swojego istnienia stanowiła nie tylko przedmiotem ożywionego kultu, ale wzbudzała także wielkie zainteresowanie wśród kolejnych badaczy na przestrzeni wieków. Jak się okazuje zainteresowanie to pozostało nadal bardzo aktualne. Dowodzi tego wydana ostatnio obszerna praca pt. *Drzewo Przenajszlachetniejsze. Problematyka Drzewa Krzyża w chrześcijaństwie zachodnim (IV – połowa XVIII wieku). Od legend do kontrowersji wyznaniowych i piśmiennictwa specjalistycznego*, (Lublin 2003), autorstwa Leszka Wojciechowskiego, historyka przynależnego do środowiska naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Dodany do pracy podtytuł wyjaśnia, że jej autora nie interesowały wszystkie problemy związane z relikwią Drzewa Krzyża św., jedynie pewien wybrany aspekt z jej dziejów. Przedmiotem jego badań jest wyłącznie piśmiennictwo poświęcone relikwii Drzewa Krzyża św., jakie powstało w okresie od IV, tzn. od powstania tekstów mówiących o Jego Odnalezieniu do połowy XVII wieku, czyli do powstania dzieła autorstwa polskiego dominikanina, Pawła Ruszła (1593-1658) pt. *Skarb nigdy nieprzebrany* (1655, 1656). Jak zaznacza autor objęcie badaniami tak długiego okresu czasu nastęrczało wiele trudności, które wynikały przede wszystkim z różnego charakteru tekstów średniowiecznych i nowożytnych. W tym kontekście należy dodać, że nie jest to jedyna publikacja L. Wojciechowskiego na temat relikwii Krzyża św. Poprzedza ją kilka drobniejszych artykułów poświęconych szczegółowym kwestiom związanym z tą relikwią¹.

Na całość tej bardzo interesującej pracy składają się: wstęp, cztery rozdziały merytoryczne, zakończenie, zestawienie bibliograficzne i aneks. W rozdziale I za-

¹ L. Wojciechowski, *Najstarsze przedstawienie partykuły Krzyża św. przechowywanej w klasztorze dominikanów w Lublinie*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 41 (1998) nr 1-2, s. 175-185; tenże, *Sanktuarium Krzyża św. w Lublinie. Problem Genezy*, w: *Peregr-*

tytułowanym *Średniowiecze i jego dziedzictwo* autor omawia następujące zagadnienia: przekazy o Odnalezieniu Krzyża św. (*Inventio sanctae Crucis*), przekazy o Jego Odzyskaniu (*Reversio sanctae Crucis – Exaltatio sanctae Crucis*), przekazy o Pochodzeniu (*Origo sanctae Crucis*), następnie treści ideowe przekazów o Pochodzeniu, formy obecności w kręgu chrześcijaństwa łacińskiego treści związanych z dziejami Drzewa Krzyża oraz treści związane z dziejami Drzewa Krzyża obecne w średniowiecznej i wczesnonowożytnej Polsce. W rozdziale II noszącym tytuł: *Okres od XVI do połowy XVIII stulecia* jest poddane analizie zjawisko kształtowania się dziedziny piśmiennictwa o Drzewie Krzyża w czasach nowożytnych. Jest tu więc zaprezentowane piśmiennictwo z kręgu kontrowersji wyznaniowych, które pozwala poznać stanowisko Reformatorów wobec relikwii i wizerunku Krzyża. Następnie piśmiennictwo ujmujące problematykę Drzewa Krzyża w sposób syntetyzujący i wreszcie rozwój piśmiennictwa specjalistycznego poświęconego kształtowi Krzyża, określonego łacińską nazwą *Forma Crucis*. Rozdziały III i IV zostały poświęcone pracom dwóch autorów: Andrzeja Wargockiego (ur. 1557), znawcy kultury antycznej i głośnego polemisty z protestantyzmem i wspomnianego już Pawła Ruszla. W roz. III (*Dzieła Wargockiego i Ruszla w serii przekazów o dziejach lubelskiej relikwii Krzyża św.*) autor ukazuje ich miejsce w serii tekstów o dziejach relikwii lubelskiej, natomiast w roz. IV (*Problematyka Drzewa Krzyża w dziełach Wargockiego i Ruszla*) – zawartą w nich problematykę dotyczącą Drzewa Krzyża. We wspomnianym aneksie autor zamieszcza próbki tekstów stanowiących rodzaj ilustracji do treści pracy. Przytoczył więc kolejno: układ treści dzieła Andrzeja Wargockiego *O Krzyżu i Ukrzyżowanym*; wykaz fragmentów dzieła J. Gretsera *De sancta Cruce* i fragmentów innych dzieł, na których został oparty tekst *O Krzyżu i Ukrzyżowanym* A. Wargockiego; układ treści dzieła Pawła Ruszla *Skarb nigdy nieprzebrany kościoła świętego katolickiego* – księgi I i II według podziału na części i rozdziały oraz zapożyczenia w dziele Pawła Ruszla *Skarb nigdy nie przebrany* – na wybranych przykładach.

Zdaniem autora treści przekazów o dziejach Drzewa – o jego odnalezieniu, odzyskaniu i pochodzeniu były żywym i trwałym składnikiem kultury średniowiecza. Wyraźne zmiany w podejściu do samej relikwii Drzewa Krzyża św. i związanej z nią problematyki zaszły w XVI wieku w następstwie rozwoju protestantyzmu i ujawnienia się postaw ikonoklastycznych w jego nurcie. Formułowana w tym czasie ze strony protestantów krytyka kultu relikwii i obrazów dotykała w szczególności sposób kultu relikwii i wizerunków krzyża. W latach sześćdziesiątych XVI w. pojawiły się pierwsze traktaty mające za przedmiot całość proble-

nationes, s. 288-296; t e n ż e, *Crux triumphans et gloriosa. Tematyka krzyża w piśmiennictwie katolickim z końca XVI i początku XVII wieku*, w: *Religia. Edukacja. Kultura. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Stanisławowi Litakowi*, red. M. Surdacki, Lublin 2002, s. 567-577.

matyki krzyża, w tym zwłaszcza zagadnienie jego kultu. Traktaty te były pisane i wychodziły zarówno ze środowisk protestanckich jak też katolickich. One to właśnie zapoczątkowały rozwój piśmiennictwa skupionego wokół zagadnień związanych z Drzewem Krzyża. Szczytowy rozwój tego piśmiennictwa przypadł na przełom XVI i XVII w. W okresie tym było ono systematycznie wzbogacane o nowe aspekty oraz metody badań i prezentacji. Właśnie w tym okresie powstały najwybitniejsze dzieła teologów i pisarzy katolickich. Autorzy ich, ukształtowani i piszący w duchu humanizmu chrześcijańskiego, wywodzili się zasadniczo z dwóch środowisk: uniwersyteckiego i zakonnego. Podsumowanie tego okresu stanowiło napisane – jak większość – po łacinie dzieło Giacomo Bosio *Crux triumphans et gloriosa*, wydane w 1617 r. W rozważaniach nad krzyżem Chrystusowym koncentrowano się przede wszystkim nad jego kształtem, materiałem, z którego był wykonany i nad miejscem wydarzeń związanych z Męką Zbawiciela. Ważnym elementem w tych dociekaniach było zagadnienie znalezienia Drzewa Krzyża. Od jego pozytywnego wyjaśnienia zależał „status” relikwii krzyża i problem ich kultu.

Dostrzegalna zmiana w podejściu do problemu Drzewa Krzyża nastąpiła w latach trzydziestych XVII w. Związane było to z recepcją dzieła J. Lipsiusa *De cruce libri tres. Ad sacram profanamque historiam utiles; una cum notis*². W miejsce dzieł o charakterze syntetycznym z poprzedniego okresu, pojawiły się pisma, w których autorzy omawiali wybrane aspekty Krzyża, a przede wszystkim jego kształt.

Poczesne miejsce w piśmiennictwie poświęconym Drzewu Krzyża zajęli także wspomniani już dwaj polscy autorzy: Andrzej Wargocki i Paweł Ruszel. W dziełach swoich nawiązali – po raz pierwszy na ziemiach polskich – do osiągnięć szczytowego okresu rozwoju tego piśmiennictwa. Były to jednakże jedyne prace z tego zakresu, gdyż autorzy ci nie mieli swoich naśladowców, ani kontynuatorów.

Aczkolwiek autor zastrzega się, że jego opracowanie może stanowić tylko punkt wyjścia do dalszych badań nad piśmiennictwem poświęconym Drzewu Krzyża, to trzeba wyraźnie powiedzieć, iż wartość jego studium jest niepodważalna. Dla właściwej jej oceny należy zauważyć znamieny fakt, że dotychczas problematyka ta nie była ani tak formułowana, ani tym bardziej tak całościowo ujmowana. Jak wynika z zestawionej literatury przedmiotu, dotychczas badano ją wprawdzie obficie, ale zawsze tylko wycinkowo, biorąc pod uwagę jedno z wybranych zagadnień. Jak dotąd najpełniej opracowano legendy o dziejach Drzewa Krzyża.

Na uwagę zasługuje także wykorzystanie bogatego zestawu źródeł rękopiśmiennych i starodruków, nie mówiąc już o wielkiej obfitości opracowań, ich wy-

² Dzieło wydawano kilkakrotnie, po raz pierwszy w 1594r., następnie w r. 1606, 1640 i po raz ostatni w 1670 r.

kaz obejmuje 38 ss. (s. 540-574). Docenić trzeba także wspomniane już fragmenty kilku prac zamieszczone w formie aneksu oraz duże bogactwo dołączonych ilustracji, wśród których znajduje się kilka kolorowych. Godne podkreślenia jest i to, że ilustracje zostały starannie dobrane i w sposób wyczerpujący opisane.

Beata Skrzydlewska [Recenzja]: Ks. Władysław Szczebak, *Muzeum Diecezjalne w Tarnowie na tle dziejów muzealnictwa kościelnego w Polsce*, Tarnów 2003, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, ss. 267, il. 16.

Pierwsze muzea kościelne w Polsce powstawały w drugiej połowie XIX wieku. Muzealnictwo kościelne ma więc ponad stuletnią tradycję i nie widać opóźnień w tym względzie w stosunku do rozwoju tego typu działalności w Europie. Muzeum Diecezjalne w Tarnowie, to najstarsze z istniejących muzeów Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce.

Powstało z myślą o zabezpieczeniu pamiątek przeszłości, ale przede wszystkim z chęci utworzenia zaplecza dydaktycznego dla kleryków studiujących w seminarium tarnowskim, dla wyrobienia w nich smaku estetycznego z racji przypadającego na nich obowiązku opieki nad świątyniami. Muzeum tarnowskie powstało w 1888 roku, działa nieprzerwanie do dnia dzisiejszego, a o jego dynamicznym rozwoju świadczy m.in. powstanie aż piętnastu parafialnych muzeów, które są jego jednostkami filialnymi, są to muzea w: Bobowej, Chełmie nad Rabą, Dobrej, Grybowie, Iwkowej, Krynicy, Limanowej, Odporyszowie, Okolicach, Paszynie, Rzepienniku Strzyżewskim, Starym Sączu, Szczawie, Tropiu i Złotej¹. Na terenie diecezji tarnowskiej istnieją także muzea w Szczyrzycu i w Tuchowie, które są własnością wspólnot klasztornych, ale one także są jednostkami filialnymi muzeum tarnowskiego. Co więcej, przygotowywane są ekspozycje muzealne, w Smęgorzewie, w Mogilnie, w Słotowej oraz w Krościenku².

Książka autorstwa księdza Władysława Szczebaka omawia dzieje muzeum tarnowskiego od momentu jego założenia w 1888 roku, aż do 2002 roku. Jest przerobioną wersją dysertacji doktorskiej obronionej w 1995 r. w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie pod kierunkiem prof. dra hab. Jana Samka. Wartości książce dodaje fakt, że napisana jest przez długoletniego dyrektora Muzeum (1968-1997), a więc osobę znającą historię i działalnością placówki – znajomość faktów nie zawsze utrwalonych na piśmie, a dających całościowy obraz muzeum. Książka pod tytułem *Muzeum Diecezjalne w Tarnowie na tle dziejów muzealnictwa kościelnego w Polsce* składa się z czterech rozdziałów.

W rozdziale pierwszym *Muzealnictwo kościelne – geneza, pojęcia i zadania* autor omawia poszczególne etapy rozwoju kolekcjonerstwa począwszy od od-

¹ T. Bukowski, *Urządzenie i funkcjonowanie muzeum parafialnego*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 79 (2003) s. 152-155; B. Skrzydlewska, *Muzea Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, Kielce 2004.

² Bukowski, *Urządzenie*, s. 155-156.